

Martin Lembke har nyligen presenterat en princip med vars hjälp han anser sig kunna förklara varför det inte kan finnas någon lösning på ”varrats gåta” – dvs. frågan om varför det finns något överhuvud taget – och som dessutom ”låter oss dra flera slutsatser av betydande metafysiskt intresse” och som utgör ett ”kunskapsteoretiskt stöd för en teistisk, snarare än naturalistisk, världsbild”.¹ Principen ser ut så här:

UP För varje klass K gäller, om K inte är tom, att det finns en förklaring till att K inte är tom om och endast om det finns minst en icke-medlem av K som gör så att K inte är tom.

Denna princip tycks säga att den enda förklaring som kan finnas till att en (icke-tom) klass är icke-tom är att något utanför klassen ”gör så att” den är icke-tom.

Men är verkligen UP en vettig princip? Det naturliga sättet att angripa denna fråga är att försöka hitta några motexempel mot UP.

Låt K vara klassen av primtal mellan 2 och 5. Den är inte tom, ty den innehåller talet 3. En förklaring till att den inte är tom är att det finns ett tal mellan 2 och 5, som är ett primtal, nämligen 3. Det är ett primtal eftersom det är ett positivt heltal som inte är produkten av två mindre heltal. Detta är en förklaring, men denna förklaring består inte av att det finns minst en icke-medlem av K som ”gör” så att K inte är tom. Alltså ett motexempel mot UP.

Lembke skulle kanske vilja invända att {3}, dvs. den mängd som enbart innehåller talet 3, inte är en ”klass” i den meningen att den är extensionen av någon egenskap. Men det är den väl. Den är extensionen av egenskapen att vara identisk med talet 3. Den är också extensionen av flera andra egenskaper, t.ex. egenskapen att vara ett positivt heltal större än 2 och mindre än 4. (De som vill ha en ontologi som innehåller egenskaper – vilket jag för min del gärna skulle vilja undvika – kan

¹Lembke 2013. En utförligare version av hans tankegångar finns i hans doktorsavhandling i religionsfilosofi vid Lunds universitet: *Non-Gods and Gods: A Cosmological Treatise*, 2012.

ju tvista om huruvida de två egenskaper jag här har nämnt är identiska eller inte.)

Men Lembke vill kanske bara godkänna motexempel av icke-matematiskt slag. Ta då följande. Låt K vara klassen av regndroppar som föll på mitt huvud en viss eftermiddag i höstas. Den var inte tom. Men förklaringen till att det föll regndroppar på mitt huvud då borde väl hänvisa till meteorologiska förhållanden samt det faktum att jag befann mig utomhus på en viss plats, inte till att det fanns någon icke-regndroppe, eller någon regndroppe som inte föll på mitt huvud, som "gjorde" så att vissa regndroppar föll på mitt huvud. Eller vill Lembke säga att det fanns ett regnmoln som "gjorde" det? En sådan förklaring skulle i alla fall inte vara tillräcklig, ty molnet "gjorde" knappast att jag befann mig utomhus.²

Ett sista exempel. Lembke påstår att en följsats av UP är följande: För alla komplementära klasser K och icke- K gäller, att även om varken K eller icke- K är tom så är minst en av dem sådan att dess icke-tomhet saknar förklaring. Men låt då K vara extensionen av egenskapen att vara antingen ett bord eller en bagare. Icke- K är då extensionen av egenskapen att vara varken bord eller bagare; där ingår bl.a. en tårta som gjorts av en bagare. Någon snickare i icke- K har gjort ett bord i K , vilket förklarar att K inte är tom. Och en bagare i K har gjort en tårta som ingår i icke- K , vilket förklarar att icke- K inte är tom. Alltså är det Lembke anser vara en följsats av UP falsk. Vilket talar för att även UP är falsk.

Principen UP verkar alltså inte särskilt plausibel. Men låt oss för resonemangets skull ändå anta att den är riktig. Vad händer då?

Lembkes viktigaste tes är väl att UP ger ett stöd åt en *teistisk* världsbild. Kan det verkligen stämma? Hans argument är att teismen kan förklara "mer" än naturalismen. Han säger: "Det kunskapsteoretiska idealet bör vara att förklara så mycket som möjligt" (s. 7).

Det är inte helt klart vad det är som ska jämföras, men jag tror att Lembke menar att "naturalismen" eller "en naturalistisk världsbild" kan anses vara ungefär det som dagens vetenskaper anser vara sant. "Teismen" eller "en teistisk världsbild" kan då sägas vara detsamma som naturalismen *plus* antagandet att det finns en allsmäktig gud.³ Lembke

²Kanske skulle Lembke vilja säga att det är Peanos axiom för aritmetiken som har "gjort" så att det finns ett primtal mellan 2 och 5 och att världens tillstånd i övrigt "gjorde" så att regndroppar föll på mitt huvud. Och att dessa "saker" är element i lämpliga klasser och kan "göra" så att UP satisfieras.

³För enkelhetens skull får vi väl här anta att dagens vetenskap är förenlig med antagandet att det finns en allsmäktig gud – något som kanske inte är självklart. Alternativt kan vi säga att teismen innehåller allt som dagens vetenskap säger, utom sådant som är oförenligt med att det finns en allsmäktig gud. Men det blir i så fall svårare att veta vad teismen innebär.

säger att ”den teistiska världsbilden innehåller ju rimligen *alla* objekt som också figurerar i en naturalistisk dito, *plus* Gud (och eventuellt andra övernaturliga objekt)”. Vi måste väl anta att teismen på detta sätt parasiterar på naturalismen, om det ska stämma att den kan förklara allt som naturalismen kan förklara. (Ty om teismen *bara* säger att det finns en allsmäktig gud, så förklarar den ingenting – eftersom den inte säger något om vad guden använder sin makt till. På motsvarande sätt skulle naturalismen inte förklara något om den *bara* säger att ingenting är allsmäktigt eller övernaturligt.)

Men om teismen tolkas på detta sätt, så förklarar den inte mer än naturalismen, utan snarare mindre. Den förklarar allt som naturalismen förklarar, men inte att det finns en allsmäktig gud. Det senare förklaras förstås inte heller av naturalismen, men det behövs ju inte, eftersom detta enligt naturalismen inte är ett faktum. Så rent ”procentuellt”, så att säga, förklarar naturalismen mer.

Här invänder förstås Lembke att teismen förklarar något som naturalismen inte förklarar, nämligen att allt det som naturalismen handlar om finns. Ty teismen säger att det är skapat av Gud. Men *det* säger ju faktiskt *inte* teismen, som vi nyss beskrev den. Vi kan förstås lägga till detta, som ett extra element i teismen. Så låt oss göra det. Men då innehåller teismen en hypotes, ”Gud skapade världen”, som inte förklarar något – även om den förstås implicerar att världen finns. Ty för att den ska kunna godtas som en *förklaring*, så måste den vara (empiriskt) prövbar och prövad med framgång, vilket teismen inte är.⁴

Jag inser att denna tankegång kan vara lite svårsmält, eftersom väldigt många tycks ha vant sig vid idén att man kan förklara att världen finns med antagandet att en gud har skapat den. Jag försökte illustrera det problematiska i detta med ett exempel av detektiv-typ, men låt mig nu använda ett lite annorlunda exempel.

Anta att vi vill förklara varför Lembke i första meningen i sin artikel bl.a. skriver att ”Lars Bergström och jag är överens i åtminstone två väsentliga ting”. Varför skriver han just så? Låt oss anta att jag försöker ”förklara” detta med att en ärkeängel styrde hans fingrar till att forma dessa ord (i stället för t.ex. ”Bergström och jag har samma uppfattning i åtminstone två avseenden”). Vore detta en förklaring? Nej, den *säger* ju bara att en ärkeängel styrde Lembkes fingrar på detta sätt. Den *förklarar* inte varför fingrarna styrdes på detta sätt. Ty det den säger, utöver att fingrarna styrdes på detta sätt, är något som hänger fullständigt i luften,

⁴I mitt tidigare inlägg citerade jag bl.a. uttalandet ”If a hypothesis is untestable, it cannot tell us anything” från Quine och Ullians lärobok *The Web of Belief*. – Här och i fortsättningen bortser jag från förklaringar i t.ex. matematik och moral. Jag håller mig till förklaringar av hur det förhåller sig i den empiriska verkligheten.

eftersom det inte finns något (annat) som talar för att det är sant. Att det var en ärkeängel som styrde hans fingrar på detta sätt medger inga (andra) förutsägelser som kan kontrolleras. Det finns därför ingen oberoende evidens för detta. Och därför gör det inte att vi vet mer om något än vi redan tidigare visste. Vi kanske *tror* något mer, men vi *vet* inte mer.

En hypotes som kan förklara något måste kunna *prövas*, vilket i sin tur betyder att den kan generera *förutsägelser* om sådant som vi ännu inte känner till. Det räcker alltså inte att hypotesen att en ärkeängel styrde Lembkes fingrar också kan utvidgas till att ärkeängeln även styr *mina* fingrar när jag skriver detta och att den också har orsakat en massa andra saker som vi känner till, t.ex. att det regnade i går. På samma sätt med en allsmäktig gud. Det räcker inte att man antar att hen har orsakat en massa fysikaliska och historiska fakta som vi känner till. Teismen måste också implicera något som vi ännu inte känner till, för att den ska kunna prövas. Om teismen t.ex. var så innehållsrik att den, eventuellt i kombination med diverse kända fakta och naturlagar, implicerade att läkarna under april månad år 2015 kommer att hitta ett säkert botemedel mot alla sorters cancer, så kan vi vänta till 2015 och då se om förutsägelsen stämmer. Skulle den göra det, och skulle hypotesen på liknande sätt göra andra lyckade förutsägelser, utan att någonsin misslyckas, så har vi ett gott – men naturligtvis inte konklusivt – skäl att tro på teismen. Och först då skulle vi ha anledning att tro att den kan förklara det som Lembke pekar på, nämligen att det finns icke-allsmäktiga ting.

Att en hypotes har förklaringskraft endast om den är prövbar innebär dock inte att vi *alltid* måste invänta att dess förutsägelser bekräftas innan vi kan godta den. I vardagslag godtar vi ofta hypoteser för att vi helt enkelt är övertygade om att deras förutsägelser kommer att slå in. Att jag ser en bok på bordet framför mig förklarar jag t.ex. direkt med att det faktiskt ligger en bok på bordet framför mig. Jag väntar inte på att även andra människor ska se det jag ser, innan jag godtar hypotesen. Men det beror på att jag är så säker på att även andra skulle se en bok där jag ser den.

Ett annat exempel på en förklaring av en iakttagelse som vi godtar ganska direkt, utan att kräva ytterligare förutsägelser, kunde vara att vi ser spår av skor i snön på en väg och förklarar det med att en människa har gått där. Detta grundas på att vi tror eller vet mycket annat, t.ex. att människor brukar ha skor när de går i snö, att de brukar lämna spår efter sig, att de är väldigt osannolikt att spåren kunde ha orsakats av något annat (t.ex. en gorilla eller häst i skor eller en ballongfarare som med hjälp av en sko på en lång pinne lyckats åstadkomma dessa spår, etc.).

Men teismen är inte en förklaring av något sådant vardagligt slag. Även om jag har en upplevelse av att en gud finns, så kan jag inte betrakta denna upplevelse som evidens för att guden finns, om inte upplevelsen

skulle uppkomma hos vem som helst i samma situation. Till skillnad från synintryck och andra empiriska upplevelser är ju gudsupplevelser inte alls intersubjektiva. De delas inte av alla. Och jag har inte tillgång till någon oproblematiserad erfarenhet av att gudar i allmänhet brukar skapa världar som ser ut som vår eller till någon teori enligt vilken detta är betydligt sannolikare än att världen har uppstått på något annat sätt, t.ex. att den skapats av en stor och elak fågel som därefter omedelbart upphörde att existera eller av en plötslig och metafysiskt nödvändig explosion som liknar Big Bang.

Lembke tycks dock inte godta detta resonemang. När jag tidigare, på liknande sätt, hävdade att det inte finns någon oberoende evidens för att det finns en allsmäktig gud svarar Lembke att det är just det empiriska faktum att det finns icke-allsmäktiga ting som motiverar antagandet att det finns minst en allsmäktig varelse.⁵ På motsvarande sätt skulle han väl då säga att det faktum att han skrev just de ord han skrev motiverar antagandet att det finns en ärkeängel som styrde hans fingrar. Nog låter det konstigt!

Men såvitt jag förstår är kärnan i Lembkes framställning faktiskt just detta! Att världen finns, och är som den är, motiverar enligt honom antagandet att det finns en allsmäktig gud (som enligt naturalismen inte finns i världen). Detta är han inte ensam om att tycka, men det är ju något som inte alls följer av principen UP. Enligt UP kan man på sin höjd säga att det finns en förklaring till att naturalismens värld finns *om och endast om* det finns något utanför denna värld som skapat den. Men att världen är som den är *motiverar* inte enligt UP ett sådant antagande. Detta antagande, om en övernaturlig aktör utanför – men ändå kausalt i kontakt med – världen, är gripet ur luften.

Det stämmer inte ens, som Lembke säger, att om teismen skulle vara *sann*, så skulle den kunna förklara något som naturalismen inte kan förklara. Ty en förklaring har vi inte innan vi har en teori *som vi har goda skäl att hålla för sann* (och som dessutom implicerar det som ska förklaras – eller åtminstone gör det sannolikt; detta är ett nödvändigt, men inte tillräckligt, villkor). Enbart det faktum att teorin *implicerar* det som ska förklaras är *inte* ett gott skäl att hålla den för sann.

LITTERATUR

- Bergström, Lars. 2012. "Varats gåta", *Filosofisk tidskrift* 33, nr 1.
 Lembke, Martin. 2010. "Frågan om varat", *Filosofisk tidskrift* 31, nr 3.
 Lembke, Martin. 2013. "Varat: en fråga om uteslutning", *Filosofisk tidskrift* 34, nr 2.

⁵Se Lembke 2013, fotnot 13.